

Elyze Storms-Smeets en Nick van den Berg (red.), **Oorlog in Arcadië, 1940-1945. Nederlandse kastelen en landgoederen in de Tweede Wereldoorlog** (Zwolle: WBooks, 2024, 416 pp., ISBN 9789462586345).

De eerste helft van de twintigste eeuw staat volop in de belangstelling binnen het Nederlandse eliteonderzoek. Zo ook de Tweede Wereldoorlog, de periode die een definitief en soms dramatisch einde inluidde van de *Indian Summer* van de Nederlandse buitenplaatscultuur, toen het leven van de adel, industriëlen en het patriciaat zich nog grotendeels afspeelde in de context van kastelen en buitenplaatsen. Die aandacht past goed binnen de algemene verbreding in het historisch onderzoek om niet alleen hoogtepunten en successen te belichten, maar ook andere aspecten en stemmen een plek te geven, zoals de rol van personeel, gender, de relatie met slavernij en de invloed van oorlog, bezetting en destructie.

Naast de dissertatie *Standhouden* van Willemieke Ottens uit 2022, over adellijk landgoedbeheer in Nederland in de twintigste eeuw, verschenen er in 2024 maar liefst drie bundels die de elite en hun buitenleven in de twintigste eeuw onderzoeken: behalve het werk dat in deze recensie centraal staat, verschenen ook *Einde van de adelscultuur? Adellijke overlevingsstrategieën in Duitsland en Nederland, 1918-1955* onder redactie van Conrad Gietman en anderen en *Schitterende ballast. Buitenplaatsen in de moderne wereld* onder redactie van Hanneke Ronnes en anderen.

Een van de meest breed geschakeerde publicaties uit deze golf is *Oorlog in Arcadië, 1940-1945. Nederlandse kastelen en landgoederen in de Tweede Wereldoorlog*, onder redactie van Elyze Storms-Smeets en Nick van den Berg. In het boek staat de vraag centraal wat de invloed van de Tweede Wereldoorlog was op Nederlandse kastelen, buitenplaatsen en landgoederen en welke rol dit ‘Arcadië’ speelde gedurende de oorlog. In dertien thematische hoofdstukken, verdeeld over de periodes voor, tijdens en na de oorlog, wordt deze vraag beantwoord. Het boek sluit af met vijf persoonlijke geschiedenissen als verdieping op het thematische deel en om aan te tonen hoe complex en soms ronduit dubbelzinnig het leven in Arcadië tijdens de vijf lange oorlogsjaren was. Voor sommige eigenaren, de groep die in de meeste bijdragen centraal staat, werd hun private leefwereld opeens overlopen door ongewenste gasten, zoals wordt beschreven in de bijdrage ‘Gevorderd, bezet en gebruikt’ door Sazyta Zeefat. Voor anderen was Arcadië juist een veilige haven waar het drama, al dan niet tijdelijk, op afstand gehouden kon worden, zoals blijkt uit het intrigerende hoofdstuk ‘Het leven op het huis en landgoed. Oorlog op afstand?’ van Merel Haverman. Juist dit hoofdstuk laat goed zien welke

verwarring en dilemma's de oorlog met zich meebracht voor de bewoners van die pastorale wereld van kastelen en buitenplaatsen die, zoals de positief geladen term Arcadië uit de titel al impliceert, in alles stond voor het tegenovergestelde.

De keuze om niet enkel individuele casestudy's te presenteren, maar elk thema op een hoger abstractieniveau te behandelen, is ambitieus. Daarin ligt ook de grote kracht en meerwaarde van de bundel. Dit laat een kant van Arcadië zien die we nog niet kennen. Naast voor de hand liggende en min of meer bekende thema's, zoals de bezetting en verwoesting van landhuizen, worden allerlei minder bekende onderstromen aan het licht gebracht. Voorbeelden zijn de twee hoofdstukken die respectievelijk ingaan op het fascinerende fenomeen van oorlogstoerisme naar kastelen en landgoederen en de manier waarop eigenaren na de oorlog omgingen met de aangerichte schade.

Elk hoofdstuk in de bundel is geschreven door één of twee auteurs, waaronder meerdere hoofdstukken van de redacteurs Storms-Smeets en Van den Berg. Dankzij hun strenge redactie is de toon en diepgang door de bundel heen van een consistent hoog, zij het vooral beschrijvend niveau. Het zwaartepunt ligt in de meeste bijdragen dan ook op de 'hardware' van Arcadië: de gebouwen, parkaanleg en de vermindering – zo niet vernietiging – daarvan. Dat is logisch en waardevol voor een bundel die dit thema voor het eerst verkent, maar roept bij de lezer verschillende vervolgvragen op. Wat verklaart bijvoorbeeld dat sommige landgoederen en buitenplaatsen wel en andere niet onderdeel werden van de oorlogswereld? Natuurlijk hadden sommige huizen simpelweg de pech dat ze op het verkeerde moment op de verkeerde plek lagen. Maar in hoeverre kon de opstelling van eigenaren daar ook sturend in zijn? Intrigerend is bijvoorbeeld de terloops gemaakte opmerking in de bijdrage van Zeefat over de vordering van kastelen. Daarin stelt ze dat Sigurd von Ilseman, persoonlijk secretaris van de Duitse ex-keizer Wilhelm II, de vordering van kasteel Amerongen kon afwenden door tegen de Duitse legerleiding te stellen 'van Amerongen blijven jullie af' (92). Niet iedereen stond blijkbaar even machteloos. Het is een conclusie die de vraag oproept in hoeverre de wens om hun eigen Arcadië te beschermen bepalend was voor de opstelling van buitenplaatseigenaren tegenover de bezetter.

In het laatste deel met vijf persoonlijke geschiedenissen komen de complexe persoonlijke dilemma's helaas maar deels uit de verf. Onduidelijk blijft waarom juist deze casussen zijn gekozen uit de overweldigende hoeveelheid verhalen die tijdens het zeer uitgebreide onderzoeksproject zijn opgediept. Na het lezen van de bundel beklijven dan ook vooral de hoofdstukken waarin de auteurs de complexiteit en de dubbelzinnigheid van het leven in Arcadië tijdens en na de oorlogsjaren expliciet naar voren brengen. Behalve in de eerder genoemde bijdragen van Zeefat en Haverman zien we dat bijvoorbeeld goed terug in het genuanceerde hoofdstuk van Yme Kuiper en Hanneke Ronnes, waarin vier eigenaren van evenzoveel

adellijke landgoederen in Overijssel worden gevolgd. Ook de bijdrage van Storms-Smeets zelf over de geschiedenis van Kasteel Oost in het Limburgse Valkenburg en die van zijn Duits-Nederlandse eigenaren laat goed zien hoe voor velen het einde van de oorlog pas het begin was van een pijnlijk proces van confiscatie en ontvreemding van hun Arcadië. Een proces dat, zo blijkt, soms tot op de dag van vandaag doorwerkt in het leven van de voormalige eigenaren. ‘Verloren maar niet vergeten’ (399), zoals Storms-Smeets mooi formuleert.

De wetenschappelijke bundel is door het vele, vaak indrukwekkende beeldmateriaal, de fraaie opmaak en strakke redactie zeer toegankelijk en daarmee evenzeer een publiëksboek. De keuze om na elk hoofdstuk een soort toegift nog een dubbele pagina met losse foto’s op te nemen doet vermoeden dat het lastig kiezen was. Een (nog) strengere beeldselectie had ruimte overgelaten voor een diepgravende synthese als afsluiting van de bundel waarin alle lijnen die door het boek lopen bij elkaar gebracht worden. Die ontbreekt, en dat is een gemis.

Doet dat afbreuk aan de meerwaarde van de bundel? Zeker niet. Het boek levert in al zijn rijkheid een overtuigend nieuw historiografisch kader voor iedereen die zich met landgoederen en buitenplaatsen en de Tweede Wereldoorlog bezighoudt. Dat het project bovendien, los van het boek, ook nog een reeks aan bijvangsten heeft opgeleverd, zoals een collectie erfgoedfilms en een handreiking voor de omgang met erfgoed van de Tweede Wereldoorlog, maakt het resultaat des te indrukwekkender. Hopelijk stimuleert het project daarmee dat meer eigenaren van kastelen en buitenplaatsen deze vaak gevoelige en soms ronduit pijnlijke episode als een volwaardig onderdeel van hun eigen geschiedenis zullen presenteren. *Oorlog in Arcadië* biedt daarvoor een rijke bedding en is dan ook een belangrijk boek.

Gerrit van Oosterom, TIJDLAAG